

Risk Toplumu ve Din -Yeni Bir Sosyolojiye Doğru-, Mustafa Günerigök, İstanbul: Maarif Mektepleri Eğitim Basın Yayın, 2018, 253 sayfa, ISBN: 978-605-9791-80-9

Toplumsal hayattaki dönüşüme koşut olarak bakış açıları ve düşünce içerikleri de değişmektedir. Gerçekliği tespit ve anlama arayışında olan entelektüel; öncelikle onu dolaysız, aracısız, olduğu gibi görme arayışına girer, ancak bu arayışın zorluğu çoğu zaman bireysel bir çabayı aşar. Çünkü gerçeklik hayatın dinamizmi içerisinde durmadan kendini yeniler. Bu durumda kaçınılmaz olarak teorilere ihtiyaç duyulur. Çünkü teoriler, “gerçekliğin modelleri, onu resmetme iddiasında bulunan dilsel tasarımlardır.” (s.9) 21. yüzyılın ilk yirmi yılını geride bırakmak üzere olduğumuz bir dönemde toplumsal gerçekliği kavramada şimdiye kadar kullandığımız kavram ve kuramların zaman zaman yetersiz kaldıklarını fark etmekteyiz. Bu farkındalık yaşadığı çağa karşı sorumluluk taşıyan entelektüel gerçekliği görme, belirleme ve aktarma çabalarından doğan teorilerin (nazariye) iletişiminden yararlanarak “yeni (bir) sosyoloji(ye/sosyolojilere doğru” arayışa yönlendirmektedir. Çünkü o bilir ki bir yönüyle eleştiri olan her model, kendi döneminin rengine bulanmıştır. O halde geliştirilecek olan yeni model de kendi dönemiyle sınırlı kalmama adına “bir gözüyle geçmişteki modellere, ...metinlere; bir gözüyle de içerisinde debelendiği, serpiildiği veya çiçeklendiği zamana bakmak” (s.9) durumundadır.

Risk Toplumu ve Din -Yeni Bir Sosyolojiye Doğru- başlıklı çalışmasında Mustafa Günerigök, bir taraftan modern sosyolojik paradigmalardan eleştirisi, diğer taraftan akış ve oluş halindeki dünyanın tasvirinden yararlanarak tezini ortaya koymayı amaçlamıştır. Öncülerin kritiğinden yola çıkarak günümüz dünyasının anlamını ortaya koyma çabasında olan yazar; modernitenin çöküşünü haber veren modellerin geçersizliğini, kanonik ilkeleri ve modernite modellerini revize ederek yapmaya çalışır. Yazar çalışmasında ‘akışı betimleme, çağı çözümlü ve çöküş çağı olarak niteleme iddiasında olan öncül yorumların çökmüş olduğunu ve bu yorumcuların öngöremediği bir dünyaya doğru hareket halinde olduğumuzu’ (s.10) göstermek çabasıdır.

Organik birliğinden feragat etmiş olan, her anı bir kopuşu ve krizi işaret eden modernite; serüvenini kritikler aracılığı ile sürdürmektedir. Risk toplumu teorisi de modernite ile birlikte ortaya çıkan ve olağanlaşan kopuşları ve krizleri derinleştirerek, krizlerin çelişkilerini ortaya koyarak günümüz dünyasında krizin bir imkân olarak insan yaşamını nasıl canlandırdığını ortaya koymaya çalışan bir kritik olarak değerlendirilebilir. Teoriye göre, “modernite; modern insanın ontolojisinde yer alan bir risk fikrine dayanmakta, yeni riskler üretmekte ve bu

riskler üzerinden kendisini, kurumları, dünyayı, küreselliği ve bireysellikleri yeniden yapılandırmaktadır” (s.10). Dolayısıyla yeni modernlikler üreterek kendini sürekli revize eden modernitenin ürettiği krizleri, söz konusu teoriye göre tarihin kopuşu veya sıfırlanışı olarak görmek mümkün değildir.

Ulrich Beck’in (1944-2015) kurucusu olduğu risk toplumu kuramı; sanayi sonrası geç/ileri modern toplumu, düşünümsel risk, düşünümsel modernleşme, modernliğin eleştirisi, küreselleşme, kozmopolitanizm, (dinsel) bireyselleşme, sekülerleşme ve ekoloji gibi kavramlarla okuyarak tanımlamaya çalışan bir girişimdir (s.16). Beck’in risk toplumu kavramsallaştırması, kendisinden sonraki sosyolojik arayışlara üzerinde tartışılabilir verimli bir zemin hazırlamış ve başta Giddens olmak üzere birçok sosyologa yeni bakış açıları geliştirmede ilham kaynağı olmuştur (s.16-17). Günerigök; doktora tezi olan, risk toplumuna dair kavramsal sosyolojik bir giriş olarak tanımladığı bu çalışmasında, ana tema olarak risk toplumu-din ilişkisine yoğunlaşmıştır. Çalışma; risk toplumunda ortaya çıkan yeni dinselilikleri, tarihsel ve kuramsal boyutlarıyla sekülerleşme, dinsel bireycilik ve kozmopolitanizm üçgeninde tartışmaya açmaktadır. Giriş ve sonuç dışında dört bölümden oluşan çalışmanın bölüm başlıkları, Risk Toplumu Sosyolojisi, Düşünümsel Modernleşme Sosyolojisi, Yeni Sosyolojik Temayüller ve Risk Toplumu ve Din şeklindedir. Çalışmanın, odak noktası açısından bekleneceği gibi, daha hacimli olan bölümü dördüncü bölümdür. Yeni bir sosyoloji arayışının kavramsal dünyasını betimleyici bir özellik gösteren çalışmada; risk, düşünümsellik, geleneksel ve ileri/geç görünümüleriyle modernleşme, postmodernizm, dünya risk toplumu, küreselleşme, düşünümsel kozmopolitanizm, kurumsallaşan bireyselleşme, kozmopolitan din sosyolojisi, din ve dinselilik (ilişkisi) gibi birçok kavram ve konu günümüzden geleceğe bir projeksiyon oluşturacak tarzda yoğun bir anlatımla işlenmektedir.

Aydınlanma’nın ve Alman idealizmi geleneğinin varislerinden olarak yetişen ve kırk beşten çok esere imza atmış olan Beck, 1986’da yayımladığı Risk Toplumu çalışmasıyla sosyoloji literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Onun terorisine göre, risk toplumunda bizler, modernlik dâhilinde yaşanılmakta olan yapısal-düşünümsel (reflexive) bir dönüşümün içerisindeyiz ve belki paradoksal olarak toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesini mümkün kılacak imkânlar sahibiz. İşte bu noktada Beck’e göre klasik sosyoloji bize, “ikinci modernliğin” gündeme getirdiği bu imkânları ve yeni sorunları yeterince kavrama şansı sunmamaktadır (s.27). Bu sebeple kaos ve belirsizliklerle içi içe olan küresel dünya yeni bir sosyolojik bakış açısıyla yeniden okunmalıdır.

İleri modern toplumu anlamada kullanılabilecek bir sosyal risk haritası oluşturan Beck; risk, doğa, toplum, bilim, güven, belirsizlik, korku, tehdit, tehlike, zarar ve kriz gibi kavramların kombinasyonu ile çizdiği bu haritada; Çernobil, BSE, HIV ve terörizm gibi küresel olaylarla feminizm, küresel tüketim, sınıfın sonu, kozmopolitleşme, küreselleşme, sekülerleşme ve (dinsel) bireyselleşme gibi olgu ve süreçleri birbirleriyle ilişkilendirilip açıklanmaktadır (s.29). Ona göre klasik, basit,

geleneksel modernleşme yerini düşünümsel modernleşmeye bırakmaktadır ki tanığı olduğumuz şey modernliğin sonu değil bilakis şafağıdır (s. 31).

Risk sosyolojisinin anlaşılmasında anahtar kavramlarından biri olan ve gerek başlıklarda gerekse içerikte defalarca kullanılan reflexivity kavramı bir dipnotta gerekçeleri de açıklanarak çalışma boyunca “düşünümsellik” sözcüğü ile karşılanmıştır. Günerigök, kavramların çevirisi konusundaki sıkıntı ve açmazlarımızın farkındadır. Öznenin eylemleri ve varlığı ile bir bütün olarak kendi üzerinde düşünmesini içeren düşünümsellik kavramının günümüz sosyolojisinde merkezi konuma gelmesi de Beck, Giddens ve ScottLash’ın kuramsal çalışmalarıyla söz konusu olmuştur (s.59-60).

Risk toplumu kuramcılarına göre sekülerleşme, rasyonelleşme, demokratikleşme, bireyselleşme ve bilimsel düşünceyle (Giddens) kendini tahkim eden modernlik ana akım sosyologlarının çizdiği çerçeveden daha geniş bir alanı kuşatmış görünmektedir (Beck). Şöyle ki günümüzde modernleşme; bilinemez sonuçlar doğurabilmekte, özellikle rasyonelleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme gibi süreçlerde başına buyrukluğu ile yabancılaşmakta ve yeniliğin yenilmez habercisi edasıyla yeninin kontrolsüz egemenliğine dönüşmektedir (s.73). Biraz da bu sebepten Beck, toplumsal değişimi “modernlik öncesi” (geleneksel toplum), “basit modernlik (sanayi toplumu) ve “düşünümsel modernlik” (risk toplumu/ ikinci modernlik) şeklinde üç ana döneme ayırır (s.74).

Risk Toplumunda Din(sellik)

Risk toplumunda din, geleneksel görünümünden ziyade yeni formlarla görünür olabilmektedir. Her şeyden önce inanan bireyler, geleneksel dinsel kurumlara en az seviyede bile katılmadan kendilerine ait melez desenli odalarda yaşamakta ısrarlı görünmektedir (s.153). Beck, din sosyolojisinde doğa ve geleneğin diktasından kurtulan bireyin refleksif olarak kendisi için inşa ettiği bir hayatın dinselliğini tespit ve tahlil etmeye çalışır. Burada din olgusu kendisini çok öznel ve bireysel taraflarıyla da göstermektedir (s.154).

Geç modern toplumda din sosyolojisinin en temel üç konusu sekülerleşme, kozmopolitanizm ve dinsel bireycilik meseleleridir (s.156). Bu meseleler ulus devletin verili referans çerçevesine dayanan metodolojik milliyetçilikle, pozitivist bilimsellikte yeterince tahlil edilemez ve anlaşılabilir. Bu bağlamda Beck, dinsel alan söz konusu olduğunda dinin ilahî mahiyetinden ziyade beşerî, bireysel ve modern şartlara vurgu yapan sosyolojik yaklaşımı tercih eder. Ve nihayet onun dine bakış açısını ileri modernleşme sosyolojisi çerçevesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bireyselleşme temelli dine dönüş (de-sekülerizasyon) yaklaşımı şekillendirmektedir (s.158). Zira Durkheim, Marx ve Weber’in ulus devlet eksenli tanımladıkları toplum, din ve sosyoloji modelleri bugün kozmopoliteleşme ile birlikte sosyal gerçekliği resmetme ve teşhiste yetersiz kalmaktadır (s.161).

Katıksız saf dinin kalmadığı varsayılan bu kozmopolitan çağda (s.163) bireyler kendi dinsel geleneklerini cemaatsel özelliklerle açıklamak yerine çoğulculuğun hakimiyetinde dinsel bireyciliği merkeze alan bir söylemi tercih etmektedirler (s.164). Ancak bu Beck, Giddens ve Habermas'ın da kabul ettiği gibi dinin, bireysel kimlik oluşumundaki ve bireylerin endişe, ümit ve hoşnutsuzluklarını ifade etmede ortak dil sağlamadaki rolünü azaltmamaktadır (s.165).

Beck'in din sosyolojisinde dikkat çeken bir başka husus ise onun din ile dinsellik arasındaki farka yaptığı vurgudur. Bu şekilde o, tanrısal (resmi) olan dine değil de bireyin kendisine ilişkin bir kurmaca olarak ürettiği dinselliğe dikkat çeker. Bu bakış açısıyla din sabit, dinsellik ise refleksiftir. Din bireye “ya - ya da” mantığını sunarken dinsellik bireyi “hem - hem de” ‘özgürlüğüne’ davet eder. Aynı zamanda bu dinsellik günümüzün yaşam standartlarıyla da uyumludur. Zira riskler, belirsizlikler, toplumsallığın yitirilişi ve aşırı bireyselleşme vb. sebeplerle dinin geleneksel yapıları, modernizm karşısında albenilerini kaybetmektedir (s.167).

“Kendine ait bir Tanrı” (a God of One'sown) inancı ile dinsel bireyselleşmenin hâkim olduğu risk toplumunda (s.168) tam bir din paradoksu yaşanıyor görünmektedir. Bir tarafta kiliseler boşalmış durumdayken diğer tarafta dinsel konular, tartışmalar ve çatışmalar; politik ve gündelik hayatta, kişisel yaşamda ve toplumsal ilişkilerde gündemin önde gelen maddeleri arasında yer almaktadır (s.173).

Geç modernleşmenin yaşandığı günümüzde kutsalın ya da dinlerin geri dönüşü olgusu ile Avrupa'da yaklaşık iki yüzyıldır hâkim olan pozitivist sekülerleşme yaklaşımı yara almış görünmektedir. Beck'e göre klasik sekülerleşme tezinin çöküşü Doğu Bloğu'nun çöküşünden çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bu durum kurumları, toplumsal yapıların temel varsayımlarını ve nihayet Avrupa modernliğinin geleceğini tehdit etmektedir (s.182). Bu bağlamda söz konusu olan geleneksel inanç ve kurumları ile dinden ziyade kutsal algısı ve (üretilen) dinselliklerdir. Bu bakış açısına göre günümüzde din ile sekülerleşme “o ya da bu” ayrımından ziyade dinsellik ve seküler kültür formunda “hem o hem de bu” ilişkisi ile görünürlük kazanmaktadır.

Günerigök; risk toplumu teorisinde kendini bulan düşünümsel sekülerleşmenin, dini reddetmek yerine dinin varlığı belli bir hiyerarşiye göre kategorize eden işlevini değişime uğrattığını vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre din dünyevileştirmelere uğrayarak her defasında yeniden yorumlanmaktadır. Ve nihayetinde karşımıza Beck'in vurgusuyla dinsel bireyselleşimin evrenselliği çıkmaktadır. Dinsel bireyselleşme teorisinde ise vurgulanan kurumsal din ile bireyselleşen inanç ayrımıdır. Özetle günümüz toplumunda cemaat dışı dinsellik, kurumsallaşmış dinin yerini almaktadır (s.190).

Kozmopolitanizm, Bireyselleşme ve Cemaat başlığı altında sözü Avrupalılaştıran İslam konusuna getiren yazar; Beck, Turner, Göle ve Roy gibi sosyologları referans göstererek İslam dininin de küreselleşen dünyada bireyselleşme habitusu temelinde dönüşüme uğrar görüldüğüne dikkat çekmektedir. Bu bakış açısıyla Avrupalı Müslümanlar; kendilerini kutsal mekânlardan, otoritelerden, dinsel kurum ve topluluklardan ayırıştırarak bireyselleşmektedirler. Roy ise bu bireyselleşme evresini "Post İslamcılık" olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda Beck'e göre Batı'da İslam'ın yükselişi geleneksel İslam'ın yükselişi anlamına gelmemektedir. Zira ortaya çıkan bu yenileşme, İslam'ın kültürel zemininden doğmamaktadır ve köklü bir kopuş olarak okunabilir (s.218).

Özetle günümüz toplumunda kesin inançlılığın yerini belirsizlik alacak görünmektedir. Bu belirsizliğin ötesinde (yeni) dinsellikler bir sel gibi etrafa yayılacaktır. Bir tarafta Budizm dekorlu sağlıklı yaşam merkezleri; diğer tarafta salgın gibi dinsel cehalet, hangi Tanrı'ya inanmadığını hatırlamayan ateist kalabalıklar...

Sonuç olarak bu çalışma, günümüz dünyasının sosyolojik sorunlarını belirleme ve analiz çabası bağlamında geliştirilen modellerle hesaplaşarak söz konusu modellerde dinin yerini ortaya koyma çabasıdır. Günerigök, küreselleşen dünyada günümüz toplumunu anlama yolunda ortaya konan Avrupa merkezli modellerin bağlı oldukları geleneğin içerisinde, her ne kadar kimi zaman bu geleneğe eleştirel yaklaşabilseler de, belli bir konumu sahiplenerek konuştuklarının farkındadır. Hatta o, bu sosyolojik kuramlarda bütünsellik ve süreklilik arayışı içerisinde modernizm-postmodernizm ardıllığı tartışmasında olduğu gibi canlılığını artırma, varlığını pekiştirme çabasının görülebildiğini vurgulamaktadır. Böylelikle bu çalışma; başta Beck, Giddens ve onların çabasıyla gelişen risk toplumu sosyolojisi olmak üzere günümüz küreselleşen/kozopolitanlaşmış toplumuna dair oluşan literatürü eleştirel bir gözle irdelemek ve yeni (din) sosyoloji tahayyüller tasarlamak çabasında olan tüm okuyucular için yoğun içerikli ancak kuşatıcı bir başvuru kitabı özelliği taşımaktadır.

Risk Toplumu ve Din ile yazar okuyucuyu, "sosyo-tarihsel gelişme"yi anlamak için yeni bir paradigma önerisinde bulunmaya davet etmektedir. Beck'in kuramının kök kavramı "risk"tir. Ve bugün dünyamızın her geçen gün ne kadar büyük risklerle yüzleşerek döndüğüne tanık olmaktadır. Covid 19 gibi bir salgınla yüzleşen dünyanın entelektüelleri Beck'e yeniden kulak kesilmek durumunda kalacaktır. Zira insani eylemler ve bu eylemlerin nasıl gerçekleşeceğine dair alınan kararlarla ilgili olan riskler, insanlığı içinde doğa ve insan bilimleri de olmak üzere tüm ürettiklerini gözden geçirmeye zorlamaktadır. Yazar da bu doğrultuda okuyucuya Beck'in öngördüğü şekilde kaos ve belirsizliklerle iç içe olan küresel dünyada yeni bir sosyolojik bakış açısıyla başta din olmak üzere toplumsal varoluşa dair her şeyi farklı bir gözle değerlendirmenin gereğini hatırlatmaktadır.

Çünkü insanlığın “kendi suçu ile düştüğü ergin olmama durumundan yine kendi çabasıyla” çıkması gerektiği apaçık ortadadır. Tıpkı Kant’ın 1784’te Aydınlanma için dediği gibi.

Kaynakça

Beck, Ulrich; Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru. K. Özdoğan ve B. Doğan (çev.). İstanbul: İthaki, 2014.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ASLAN,
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
ahmet.aslan@erzincan.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-1657-9662.